

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**

**Навчально-науковий Юридичний інститут
Кафедра теорії та історії держави і права**

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

**Плани семінарських занять та методичні рекомендації,
для студентів першого курсу
Навчально-наукового Юридичного інституту
спеціальності 081 Право**

Івано-Франківськ – 2024

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розвиток і поступ науки залежить від загальної атмосфери у країні, суспільно-політичного клімату. Цей постулат особливо яскраво уточнює наше сьогодення. Десятиліття команднобюрократичних методів керівництва згубно вплинули і на історико-правову науку. Від неї вимагалось головним чином пропагувати нерідко вигадані успіхи і досягнення соціалістичної системи. Це і призвело до однобічного зображення минулого, без об'єктивного вивчення і серйозного розкриття труднощів та суперечностей історичної, у тому числі й історико-правової науки. А не знати історії, за словами давньоримського політичного діяча, оратора і письменника Марка Туллія Ціцерона, - бути завжди недоростком. Розвиваючи цю думку, відомий український поет, академік Максим Рильський у передмові до книги І.Шаповала "В пошуках скарбів" зазначав: "Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не гіден пошани".

Зміни у розвитку юридичної науки потребують докорінного концептуального переосмислення процесу розвитку держави і права України, що тривалий час перебувала у складі Російської та Австро-Угорської імперій, а згодом - Радянського Союзу. Принцип історизму зобов'язує об'єктивно розглядати і аналізувати явища державно-правового життя як у минулому, так і в сучасній дійсності. Об'єктивність - наріжний камінь у викладі історико-правознавчих проблем, завдання науковців - усунути "білі плями" у висвітленні минулого держави і права українського народу. Зокрема, особливу увагу треба звернути на аналіз державно-правової практики в період радянської вкладки, на суперечності і тенденції розвитку законодавства, на політико-правові причини формування адміністративно-командної системи в кінці 20-х і на початку 30-х років XX століття у республіках колишнього Радянського Союзу, в тому числі й в Україні, та згубний вплив культу особи на розвиток народовладдя.

Утворення незалежних держав на території колишнього СРСР - це не тільки явище історичної закономірності розпаду багатонаціональної імперії і реалізації права на самовизначення. Це і наслідок тривалого насаджування ідеології і політичної практики етнічного націоналізму. Крах тоталітарно-репресивного комуністичного режиму, де політика і право, наука і культура, власне, всі сфери суспільства підганялися під заідеологізовані стереотипи, був зумовлений самою історією. А історія - це пам'ять людського суспільства, свідомість і совість, засіб самоочищення, виховання прийдешніх поколінь. Як зазначив видатний український вчений, громадський і державний діяч М.Грушевський, "є події, що по короткім часі мають виключно історичне, сказати б антикварне значення; є знов такі, що служать вихідною точкою для дальших поколінь на довгий час, створюють для них цілком нові обставини життя, виносять на верх змагання й ідеї, що стають боевим прапором для віків, святощами для одних і страхом для других".

Історія держави і права України є однією з правових дисциплін, яку вивчають на I курсі денної і заочної форм навчання. Вона охоплює розвиток усіх галузей права, всі аспекти еволюції держави, її механізм, форму державної єдності та ін.

Курс історії держави і права України є своєрідним вступом до спеціальних юридичних дисциплін (конституційне, цивільне, трудове, кримінальне,

процесуальне право та ін.), і ґрунтовне їх вивчення, у тому числі глибокий аналіз важливих законодавчих актів, потрібне не лише для підвищення якості історико-правової підготовки студентів та їх загальної правової культури, але й для всестороннього глибокого усвідомлення галузей діючого права. А право, як відомо, зумовлене економічним ладом суспільства, його соціально-політичною структурою, зазнає впливу історичних традицій, пануючої ідеології, культури та інших факторів. Розбудова державності України є необхідною історичною передумовою піднесення національної культури, а державність, культура та освіта є беззаперечними пріоритетами суспільного розвитку.

Згідно з навчальним планом, крім лекційного курсу з історії держави і права України, проводяться групові семінарські заняття (від лат. *seminarium* - розсадник), їх мета - виробити у студентів уміння самостійно вивчати питання історії держави і права, аналізувати законодавчі акти, формулювати і обґрунтовувати історико-теоретичні висновки та узагальнення. Семінарські заняття не повторюють, а доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу і навчальної літератури. Готуючись до семінару, студент вчиться обґрунтовувати і формулювати свої думки, працюючи на семінарському занятті набуває навички публічних виступів, ведення дискусії, виявляє свої знання, наукову позиції та вчиться їх відстоювати, зміцнює впевненість в знаннях, переконаннях і свідомості.

Для підготовки до семінару студентів пропонуються тема, план семінару і відповідна література з врахуванням нових оцінок історичних подій та осіб. Особливу увагу треба звернути на закони та інші нормативні акти. Це можуть бути не тільки чинні нормативні акти, але й так звані пам'ятки права, тобто ті норми права, які втратили свою силу, але дають цінні відомості про суспільний і державно-правовий лад, що існував у різні періоди історії держави і права. Допоміжним матеріалом є наявні підручники для студентів вузів, що навчаються за спеціальністю "Правознавство".

Водночас, враховуючи специфіку навчання у вищій школі, конкретні сторінки рекомендованих джерел не вказані. Готуючись до семінарського заняття, студент повинен самостійно знайти розділи та параграфи. Поряд з рекомендованою літературою можна використати інші доступні джерела. Висвітлюючи державно-правові питання, бажано на підставі здобутих у середній школі знань давати також загальну стислу характеристику відповідного періоду історії України.

На основі вивчення рекомендованої та додаткової літератури треба скласти якомога вичерпніші відповіді на всі питання семінарського заняття. Виступаючи на семінарі, студент повинен чітко і лаконічно висловлювати свої думки, не відхиляючись від обговорюваної теми. При цьому можна користуватись своїм конспектом, але не зачитувати його замість свого усного виступу. Спірні і дискусійні питання вирішуються під керівництвом викладача в процесі докладного обговорення на семінарі.

В кінці семінару викладач коротко формулює основні положення обговорюваної теми, оцінює виступи учасників семінару і робить узагальнюючий висновок. На основі цього висновку студенти вносять у свої записи відповідні доповнення та уточнення.

Основними джерелами вивчення курсу є наступні підручники для студентів вузів, що навчаються за спеціальністю «Право», є:

1. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. – К.: Ін Юре, 2015.
2. Бойко І.Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX – XX ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / І.Й. Бойко. – К.: Атіка, 2013. – 348 с.
3. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб./ І.Й. Бойко. – Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 408 с.
4. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX – XX ст.): посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Л.: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 904 с.
5. Історія держави і права України. У 2-х част. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Київ, 2003.
6. Історія держави і права України: Підручник / За ред. А.С. Чайковського. – Київ, 2004.
7. Музиченко П.П. Історія держави і права України. – Київ, 2006.
8. Історія держави і права України [Текст] : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев ; за ред. В. Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013.
9. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. – Київ, 2006.
10. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х т. / За ред. В.Д. Гончаренка. – Київ, 2003. 11. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. Посіб. / Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.) та ін. – Київ, 2003.

Водночас, враховуючи специфіку навчання у вищій школі, конкретні сторінки рекомендованих джерел не вказані. Готуючись до семінарського заняття, студент повинен самостійно знайти потрібні розділи та параграфи. Поряд з рекомендованою літературою можна і потрібно використовувати інші доступні джерела. Висвітлюючи державно-правові інститути, бажано на підставі здобутих у середній школі знань давати також загальну стислу характеристику відповідного періоду історії держави і права України.

На основі опрацювання рекомендованої та додаткової історико-правової літератури треба скласти якомога вичерпні відповіді на всі питання семінарського заняття. Виступаючи на семінарі, студент повинен чітко і лаконічно висловлювати свої думки, не відхиляючись від обговорюваної теми, вміти об'єктивно аналізувати, критично мислити, визначати причинно-наслідкові зв'язки, давати правову оцінку, робити власні висновки. При цьому можна користуватись своїм конспектом, але не зачитувати його замість свого усного виступу. Спірні і дискусійні питання вирішуються під керівництвом викладача в процесі детального аналізу та обговорення на семінарському занятті. Наприкінці семінару викладач коротко формулює основні положення обговорюваної теми, оцінює виступи студентів і робить узагальнюючий висновок. На основі цього висновку студенти вносять у свої записи відповідні доповнення та уточнення.

ТЕМА 1

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.

СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Витоки української державності: проблемні аспекти і нові підходи.
2. Місце і роль Трипільської культури в історії української державності.
3. Державність киммерійців та готів на території України.
4. Скіфська держава та право.
5. Античні міста-держави: державний лад, право та правові системи;
6. Боспорське царство: державний лад і право;
7. Становлення і розвиток українських державних утворень (Куявія, Артанія, Славія), політичні об'єднання українських громад на території України (білі хорвати, дуліби, волиняни, поляни тощо).

ТЕМА 2

КИЄВО-РУСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО IX-XI ст. (4 год)

1-ше заняття

1. Утворення Києво-Руської держави – України-Руси: сучасний погляд і окремі дискусійні питання.
2. Теорії походження України-Русі, їх характеристика і оцінка. Політична діяльність українських князів.
3. Організація і структура державного апарату України-Русі:
 - 3.1. центральні органи влади;
 - 3.2. місцеві органи управління;
 - 3.3. судові органи.
4. Джерела права України-Русі: поняття джерела права, види джерел права.
Загальна характеристика джерел права Русі:
 - 4.1. звичаєве право;
 - 4.2. політичні та торговельні угоди князів з іноземними державами;
 - 4.3. князівське законодавство;
 - 4.4. рецепція візантійського права;
 - 4.5. церковне (канонічне) право, церковні статuti київських князів.

2-ге заняття

1. Походження, основні редакції та списки Руської Правди.
2. Характеристика цивільного права:
 - 2.1. речове право (право власності; володіння);
 - 2.2. зобов'язальне право (основні види договорів, їх зміст та форма);
 - 2.3. право спадщини;
 - 2.4. сімейно-шлюбне право.
3. Основні риси кримінального права:
 - 3.1. поняття і види злочинів;
 - 3.2. мета і система покарань.
4. Характер та особливості судочинства.
5. Причини розпаду Києво-Руської держави та її місце в багатовіковій історії українського державотворення.

ТЕМА 3

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО

1. Виникнення та політичний розвиток Галицького та Волинського князівств.
2. Об'єднання князівств та утворення Галицько-Волинської держави. Проголошення Королівства Русі та його значення.
3. Державний лад:
 - 3.1. вищі органи влади і управління (влада князя; боярська рада; віче; князівські з'їзди;
 - 3.2. місцеві органи управління;
 - 3.3. судові органи;
4. Джерела та характерні риси права.
5. Трансформація Галицько-Волинської держави та її значення як етапу розвитку української державності та права XIII-XIV ст..

ТЕМА 4

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Українські землі у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

1-ше заняття (2 год)

1. Приєднання українських земель до складу Великого князівства Литовського та Польського королівства.
2. Державний устрій українських земель у складі Великого князівства Литовського:
 - 2.1. вищі органи влади і управління;
 - 2.2. місцеві органи управління.
3. Державний лад на українських землях у складі Польського королівства. Кревська унія.
 - 3.1. вищі органи влади і управління;
 - 3.2. місцеві органи управління.
4. Утворення Речі Посполитої та її державний лад. Становище українських земель у її складі.
 - 4.1. Люблінська унія 1569 р. Українське питання на Люблінському сеймі.
 - 4.2. Зміни у державному устрої Речі Посполитої після ухвалення «Генріхових артикулів» та інші конституційні акти шляхетської республіки у Речі Посполитій
 - 4.3. Великий вальний сейм, інші центральні та місцеві органи влади і управління Речі Посполитої. Спеціальні сейми.
5. Державний лад та право Кримського ханства у XV - XVIII століттях.

Джерела та характерні риси права на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

2-ге заняття

1.Акти королівської та князівської влади, міське та звичаєве право як джерела права на українських землях у складі Великого князівства Литовського.

2.Джерела, структура і особливості підготовки та затвердження 3-ох Литовських статутів.

3.Характеристика цивільного права за Литовськими статутами:

3.1.речове право (право власності, право володіння, права на чужі речі);

3.2право зобов'язань, їх види, зміст та форма договорів;

3.3.право спадщини;

3.4.шлюбно-сімейне право.

4.Основні риси кримінального права:

4.1.поняття та види злочинів, їхні кваліфікуючі ознаки;

4.2.мета і система покарань.

5.Судоустрій Великого князівства Литовського, Королівства польського та Речі Посполитої. Принципи судочинства.

6.Процесуальне право на українських землях за Литовськими статутами.

ТЕМА 5

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

(середина XVI – XVIII ст.)

Політичний устрій та право Запорозької Січі (1550-1775).

1-ше заняття

1. Виникнення Запорізької Січі Характеристика військової і територіальної організації Війська Запорізького.

2. Органи влади та управління Запорізької Січі:

3.Джерела та характерні риси «козацького права». Види злочинів і система покарань у Запорізькій Січі. Суд і судочинство на Запорізькій Січі.

4.Ліквідація Запорізької Січі царською Росією: причини і наслідки.

Утворення та розвиток Української козацької держави Гетьманщини (1648 – 1783 рр.).

2-ге заняття

1. Причини та початок Української національної революції XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.

2. Основні етапи відродження української державності в ході національно-визвольної війни. Зборівська та Білоцерківська угоди.

3. Переяславська рада. Правовий статус Гетьманщини за московським договором 1654 р.

4. Поступове обмеження та ліквідація Української козацької держави XVII ст.. Руїна.

5. Державно-політична діяльність І. Мазепи, І. Скоропадського, П. Полуботка. І Малоросійська колегія.

6. Падіння Української козацької держави у XVII ст.. Ліквідація Гетьманщини.

ТЕМА 6

КОДИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА У XVIII СТ.

Характеристика джерел права Української козацької держави.

1. Джерела права Української козацької держави.
2. Акти нормативно-правового характеру гетьманської влади.
3. Пакти і Конституції прав і вільностей Війська Запорізького 1710 р., їх зміст і значення
4. Причини укладення, джерела і структура Кодексу 1743 р., його основні положення та значення.
5. Суд і розправа в правах малоросійських 1750-1758 років, основні положення і оцінка
6. Судова реформа в Україні 1760-1763 років: причини і наслідки.
7. Екстракт малоросійських прав 1767 р. і його переробка 1786 р.
8. Характеристика цивільного права:

ТЕМА 7

КОЛОНІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1. Три поділи Польщі. Правовий статус анексованих Українських земель у складі Російської імперії.

2. Кодифікації українського права: Зібрання малоросійських прав 1807 р., Звід законів західних губерній 1837 р. Поширення на територію України Зводу законів Російської імперії

3. Кримська війна. Передумови і загальна характеристика реформ другої половини XIX ст. в росії та в Україні. Селянська реформа 1861 р., Земська реформа 1864 р., Військова реформа, Міська реформа 1870 р.: їх критичний аналіз та оцінка.

4. Судова реформа 1864 р., її аналіз та оцінка. Особливості здійснення судової реформи 1864 р. в Україні.

5. Зміни в цивільному і кримінальному судочинстві.

6. Реорганізація прокуратури та заснування адвокатури.

ТЕМА 8

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1772-1918 РР.)

1. Геополітичний устрій Європи після трьох поділів Польщі.

2. Приєднання західноукраїнських земель Австрією та його історико-правова характеристика.

3. Організація управління Галичиною і Буковиною до середини XIX ст. «Весна народів».

4. Утворення та суть дуалістичної монархії. Управління Галичиною і Буковиною у другій половині XIX на початку XX ст. Центральні та місцеві органи влади і управління.

5.Органи місцевого самоврядування: галицький і буковинський крайові сейми, повітові, міські і сільські ради.

6.Організація управління на Закарпатті у ХУІІІ – початку ХХ ст.

7.Джерела та характерні риси права на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини

ТЕМА 9

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1923))

Українська Народна Республіка за Центральної Ради (березень 1917р. – квітень 1918 р.).

1-ше заняття.

- 1.Україна в І світовій війні. Революція в російській імперії. Утворення і діяльність Центральної Ради.
2. Універсали Центральної Ради. Державний устрій Української Народної республіки.
- 3.Розробка, прийняття та зміст Конституції УНР 1918 р. Державний лад УНР. Недоліки та особливості Конституції.
- 4.Поразка та ліквідація Центральної Ради та УНР.
5. Українська Держава за гетьмана П. Скоропадського (квітень – листопад 1918 р.).
- 6.Директорія відновлення Української Народної Республіки та її історичне значення.

Утворення і діяльність Західно-Української Народної Республіки

2-ге заняття

1. Відродження Української державності у західноукраїнських землях. Проголошення ЗУНР.
2. Проект Конституції ЗУНР С. Дністрянського: розробка, зміст, значення.
3. Державний устрій ЗУНР:
 - 3.1. Вищі органи державної влади
 - 3.2. Місцеві органи державної влади і самоврядування.
 - 3.3. Судові та інші правоохоронні органи.
 - 3.4. Правові засади будівництва правоохоронних органів та збройних сил ЗУНР. Українська Галицька армія.
4. Об'єднання ЗУНР з УНР в єдиній Соборній Українській Державі. Злука.
5. Поразка національно-визвольної боротьби українського народу за державну незалежність (1917 – 1923 рр.). причини та уроки.

ТЕМА 10

РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО В УКРАЇНІ

(1917-1941 рр.)

1. Геополітичне становище українських земель після І світової війни.
2. Правова оцінка проголошення радянської влади в Україні.
3. Утворення СРСР. Характеристика державного ладу УРСР.
4. Становлення та етапи розвитку тоталітарного комуністичного режиму в Українській РСР, його правова оцінка: індустріалізація, колективізація та українізація.

5. Голодомор в Україні у 1932 – 1933 рр. як геноцид українського народу: причини, наслідки, правова оцінка.

6. Справи інженерів, лікарів, військових. Сталінські репресії в Українській РСР 1937-1938 рр. та їх оцінка.

7. Конституція УРСР. Кодифікації та характерні риси права УРСР.

ТЕМА 11

БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПЕРЕДОДНІ І В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1937 – 1945)

1. Причини та початок другої світової війни. Україна в другій світовій війні.

2. Утворення Русинсько-української народної ради у Закарпатті. Автономія Карпатської України. Проголошення державної незалежності Карпатської України. Конституція 1939 р.

3. Виникнення та діяльність українських національно-патріотичних організацій (УВО, ОУН і ін.).

4. Проголошення у Львові «Акту відновлення Української Держави» (30 червня 1941 р.) та його значення.

5. Створення Української Повстанської Армії та її роль у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

6. Українська Головна Визвольна Рада та її програмні документи.

7. Терор та репресії НКВС-МГБ проти українського народу після закінчення II світової війни.

ТЕМА 12

ПРОГОЛОШЕННЯ ТА РОЗБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Причини розпаду Союзу РСР та відродження незалежної соборної Української держави. Революція на граніті. Прийняття «Декларації про державний суверенітет України» 16 липня 1990 р., її зміст і значення.

2. Прийняття, зміст та історичне значення «Акту проголошення незалежності України» (24 серпня 1991 р.). Проведення всенародного референдуму в грудні 1991.

3. Розробка та прийняття Конституції України 1996 р., її характеристика.

4. Джерела та характерні риси права незалежної Української держави, основні тенденції розвитку.

5. «Помаранчева революція» 2004 р. та «Революція Гідності» (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.): причини і наслідки.

6. Початок війни росії проти України (2014 р.), Анексія Криму росією (2014 р.) та повномасштабне російське вторгнення в Україну (з 24. 02. 2022 р.).